

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

НАЙДЕШ Ольга Василівна

УДК 811.112.2'342'37

**СИМВОЛІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПОЧАТКОВИХ СПОЛУЧЕНЬ
ПРИГОЛОСНИХ У СУЧASNІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Чернівці – 2009

Дисертацію є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент

Кушнерик Володимир Іванович,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, декан факультету
іноземних мов, завідувач кафедри іноземних
мов для природничих факультетів.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Петренко Олександр Дем'янович,

Таврійський національний університет
ім. В.І. Вернадського, декан факультету
іноземної філології, завідувач кафедри теорії
і практики перекладу і соціолінгвістики;

кандидат філологічних наук, доцент

Львова Надія Леонідівна,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри англійської мови.

Захист відбудеться „19” жовтня 2009 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 76.051.07 у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича за адресою: 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, корп. V, ауд. 230.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (58000, м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23).

Автореферат розіслано „14” вересня 2009 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.В.

Кульбабська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки виокремлюється її особливий напрям – фоносемантика, що виявляється на стику фонетики, семантики та лексикології. Предметом вивчення фоносемантики як розділу мовознавства є звукозображенська система мови, що відображає зв'язки між звуком і значенням. Як складне, багатопланове явище фоносемантику розглядають із різних позицій та в різноманітних аспектах. Зокрема, фоносемантичні зв'язки досліджують як первинні, звуконаслідувальні, вторинні, звукосимволічні чи у поєднанні природної і психологічної вмотивованості, зумовленої синестезією. Поряд із лексичним і граматичним значеннями існує фонетичне, що вказує на змістовність мової форми на фонетичному рівні.

Фоносемантика розглядає три типи фонетичних одиниць: фонеми, фонетичні ознаки та сполучення фонем. Класичними й традиційними є дослідження фонем у складі лексем або фонемних ознак. Ми пропонуємо вивчення фоносемантичних явищ на основі аналізу фонемних сполучень – дослідження початкових сполучень приголосних у німецькій мові за єдиною методикою з урахуванням усіх основних параметрів фоносемантики.

Проблема „звук–зміст”, значення початкових фонемних сполучень привертала увагу багатьох вітчизняних (С.В. Вороніна, В.В. Левицького, О.Б. Михальова, А.М. Жерновей, А.А. Калити, В.І. Кушнерика, Н.Л. Львової та ін.) та зарубіжних дослідників (Л. Блумфілда, Ф. Хаусхольдера, Дж. Фьюрса, Х. Марчанда, Б. Уорфа, С. Ульмана, З. Харриса, В. Мюса, Е. Юнгера, Е. Фенца, З. Ертеля та ін.).

У колі зацікавлень учених перебувають різні звукозображенські процеси, однак у лінгвістиці недостатніми є дані узагальнювального характеру щодо фоносемантических зв'язків у лексиці, співвідношення їх з морфологічними, стилістичними, семантичними, частотними підкласами. Немає переконливих висновків щодо відповідності/невідповідності суб'єктивного (встановленого експериментально) та об'єктивного (виведеною шляхом дослідження словника або тексту) звукосимволізму. Недостатньо вивченими є фоносемантичні властивості початкових сполучень приголосних (фонестем) у німецькій мові. Відсутні також дослідження особливостей уживання відповідної фонестемної лексики в творах художньої літератури залежно від їх мотивного („мінорного” чи „мажорного”) характеру: мінорності творів сприяє „негативізм”, а мажорності – „позитивізм” певних фонестемних рядів.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу методики суб'єктивного та об'єктивного вивчення звукозображенського процесу, розробки достовірних даних про символічні значення початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові, отриманих за допомогою лінгво-статистичних методів і з урахуванням сучасного рівня вивчення

фоносемантики; подальшого грунтовного дослідження фонестем і приналежності слова до одного із семантичних, стилістичних, морфологічних і частотних підкласів у німецькій мові; вивчення фонестемного складу різномотивних (мінорних/мажорних за тональністю) творів німецькомовної літератури в порівняльному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича у межах наукової теми „Синхронічне та діахронічне дослідження функціонально-семантичних характеристик різnorівневих одиниць германських мов” (номер державної реєстрації 0106U003618), зокрема – досліджено фонестему як одиницю фонемного рівня німецької мови, її символічні властивості та функціонування у мові і мовленні (тексті). Тема дисертації затверджена вченого радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 2 від 29 березня 1995 р.).

Виходячи з актуальності і важливості теми, основною **метою** дослідження є встановлення символічних властивостей початкових сполучень приголосних звуків німецької мови шляхом аналізу текстів художньої літератури і сучасних тлумачних словників німецької мови, а також проведенням експериментальних (психолінгвістичних) досліджень.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати ступінь вивченості фоносемантичних явищ у мовознавчій літературі;
- 2) експериментально довести символічні значення початкових приголосних сполучень німецької мови;
- 3) дослідити фонемні сполучення при символізації різних шкал і полюсів шкал та визначити символічні властивості досліджуваних початкових сполучень приголосних із певними поняттями („полюсами шкал”);
- 4) установити набір семантичних компонентів, які можуть позначати певні фонемні комплекси;
- 5) здійснити розподіл фонестемної лексики (слів з досліджуваними початковими сполученнями приголосних) за частотними, морфологічними, стилістичними, семантичними підкласами;
- 6) виявити і порівняти об'єктивні та суб'єктивні символічні значення початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові;
- 7) проаналізувати функціонування початкових приголосних фонестем у різномотивних („мінорних”/„мажорних”) творах (поетичних, прозових) німецькомовної літератури та встановити певні закономірності вживання фонестемної лексики.

Об'єктом дослідження є 29 початкових сполучень приголосних сучасної німецької мови (bl-, br-, dr-, fl-, fr-, gl-, gn-, gr-, kl-, kn-, kr-, kv-, pfl-, pfr-, pl-, pr-, ſl-, ſm-, ſn-, ſr-, ſv-, sk-, ſp-, ſpl-, ſpr-, ſt-, ſtr-, tr-, tsv-).

Предметом дослідження є фоносемантичні (символічні) властивості німецьких початкових звукосполучень.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та аналізованим матеріалом. *Описовий метод* використано для інвентаризації та систематизації фонемних сполучень і повного опису цих мовних одиниць. *Метод компонентного аналізу* дав змогу виявити зв'язки між символікою початкових сполучень приголосних та сигніфікативним значенням слова. У роботі застосовано основні *статистичні прийоми та методи* (кореляційний аналіз, критерій χ^2 -квадрат, коефіцієнт взаємної спряженості) для отримання об'єктивних даних щодо символічних властивостей початкових сполучень приголосних. *Психолінгвістичний метод* дав змогу дослідити мовні асоціації, символічну значущість сполучень.

Матеріал дослідження. Джерелом фактичного матеріалу слугували три сучасні тлумачні словники німецької мови (Deutsches Universalwörterbuch, 2003; Stilwörterbuch der deutschen Sprache, 1988; Deutsches Wörterbuch, 1980) та чотири частотні словники (Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache, 1897; Deutsche Sprachstatistik, 1964; Rückläufiges Wörterbuch der Gegenwartssprache, 1965; Häufigkeitswörterbuch gesprochener Sprache, 1981).

Матеріалом аналізу фоносемантичних властивостей початкових сполучень приголосних слугували також 34 твори німецьких та австрійських прозаїків і поетів різномотивного характеру (В. Бределя, Л. Фейхтвангера, Г. Манна, Л. Ренна, Г. Гейне, Х. Моргенштерна, І. Бахманн, Р. Музіла, Г. фон Гофманнсталя, А. Шнітцлера, Е. Єлінек, Г. Тракла, О. Рота, В. Руднігера) загальним обсягом 831 800 слововживань. Усього проаналізовано 100 286 прикладів лексем. Експериментальний матеріал ґрунтуються на 18 750 відповідях-реакціях інформантів, носіїв німецької мови. Отже, достовірність отриманих результатів забезпечена достатньо великим обсягом фактичного, джерельного й експериментального матеріалів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у вдосконаленні методики отримання та обробки даних щодо функціонування об'єктивного та суб'єктивного звукового символізму. У роботі *вперше* здійснено аналіз лексичної звукозображеності (фонетичної мотивованості лексем з початковими сполученнями приголосних) в німецькій мові на основі суцільної вибірки із тлумачних словників німецької мови, внаслідок чого отримані вагомі результати стосовно об'єктивних символічних значень початкових приголосних сполучок німецької мови; проведено комплексний розподіл фонестемної лексики за семантичними, стилістичними, морфологічними та частотними підкласами; досліджено функціонування початкових приголосних фонестем у прозових і поетичних творах мінорної/мажорної тональності німецької та австрійської літератури; отримано нові статистичні дані щодо кількісної та якісної оцінки досліджуваних фонемних сполучень за шкалою *оценки* (неприємний–приємний) у різномотивних творах, а також щодо

суб'єктивних символічних значень досліджуваних звукосполучень німецької мови; з'ясовано символічні властивості досліджуваних сполучень приголосних за шкалами *сили, активності, оцінки* та здійснено комплексний порівняльний аналіз отриманих узагальнень та експериментальних результатів.

На захист винесено такі **положення**:

1. Звукозображеність предметних та ознакових слів (іменників, прікметників, дієслів) з досліджуваними фонестемами має специфічні особливості. Ступінь звукозображеності дієслів і прікметників вищий, ніж ступінь фонетичної вмотивованості іменників у німецькій мові.
2. Фоносемантичні властивості початкових сполучень приголосних перебувають у прямій залежності від приналежності слова до того чи іншого семантичного класу; відповідно окремий фонетичний комплекс знаходиться у співвідношенні з певним семантичним компонентом. Слова, що позначають „рух”, „розмір, форму, якість”, „звук”, „якості людини, риси характеру”, „чуттєве сприйняття, емоції”, „мовленнєву діяльність”, „світло”, „колір”, мають найбільшу фонетичну вмотивованість.
3. Ступінь звукозображеності слів із досліджуваними початковими фонестемами залежить від функціонально-стилістичного статусу слова. Фонестемна лексика найбільш характерна для розмовного стилю.
4. Зв'язок між фонетичною вмотивованістю слова з досліджуваними фонестемами і частотою його вживання є складним. Найбільший показник уживання мають низько- і високочастотні фонестемні слова.
5. При об'єктивному і суб'єктивному вивчення предмета дослідження виявлено, що всі досліджувані фонестеми сучасної німецької мови мають статистично значущий фоносемантичний зв'язок за шкалами *сили, активності, оцінки*.
6. Фонестеми з фонемою [r] виявляють зв'язком з поняттями „сильний”, „швидкий”, „неприємний”; з фонемою [l] – „слабкий”, „повільний”, „приємний”; з початковою фонемою [ʃ] – „неприємний”.
7. Експериментально встановлено, що найбільшим символічним потенціалом володіють фонестеми fl-, gl- (“слабкий”) та fr-, ſr- (“сильний”) за шкалою *сили*; br-, ſv-, pfl-, ſl-, pl- (“повільний”) та gr-, fr-, kn- (“швидкий”) за шкалою *активності*; gr-, kr- (“неприємний”) та gl-, fl-, bl-, pfl- (“приємний”) за шкалою *оценки*.
8. У творах мінорної тональності переважають лексеми з початковими фонестемами, що містять фонеми [r], [ʃ] з негативною конотацією; в „мажорних” текстах – фонестеми з фонемою [l] з позитивним відтінком значення.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що досліджені в ній питання дають чіткіше

уявлення щодо функціонування фоносемантических явищ у німецькій мові та взаємозв'язку таких важливих рівнів, як семантика і фонетика. Разом з тим одержані результати поглинюють знання про мову як особливу знакову систему, де все взаємопов'язано, і вносять окремі корективи в усталені твердження про довільність мовного знака, сприяють вирішенню таких важливих теоретичних питань, як сутність, походження і функціонування мови.

Практична цінність дослідження зумовлена безпосереднім зв'язком матеріалів роботи з практикою викладання німецької мови у школі та ВНЗ. Практичний матеріал та висновкові положення можуть бути використані в теоретичних і практичних курсах фонетики, фоностилістики, лексикології, перекладу, в курсах загального мовознавства та для розроблення тематики курсових, дипломних і магістерських праць студентів.

Особистий внесок дисертанта полягає у проведенні комплексного фоносемантичного аналізу початкових сполучень приголосних німецької мови, визначенні семантики кожної фонестеми, розробці власного підходу у встановленні мінорно/мажорних фонестемних рядів у поетичних і прозових текстах німецькомовної літератури.

У двох статтях, що їх підготовлено у співавторстві з науковим керівником, дисертантові належить як загальна постановка, так і конкретна розробка проблем, опрацювання фактичного матеріалу на основі методик компонентного, структурного, статистичного аналізу та обґрунтування висновків.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (20.03.09 р., протокол № 3). Основні теоретичні положення та результати дослідження апробовано на тринадцяти міжнародних наукових конференціях: „Наука і освіта 2002” (Дніпропетровськ, 2002), „Мова і культура” (Київ, 2005), „Функціоналізм як основа лінгвістичних досліджень” (Ялта, 2005), „Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу” (Хмельницький, 2005), „Динаміка наукових досліджень – 2005” (Дніпропетровськ, 2005), „Наука: теорія і практика” (Дніпропетровськ, 2005), „Научный потенциал мира – 2005” (Дніпропетровськ, 2005), „Образование и наука без границ 2005” (Дніпропетровськ, 2005), „Дні науки 2006” (Дніпропетровськ, 2006), „Каразінські читання: Людина. Мова. Комуникація” (Харків, 2007), „Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес” (Чернівці, 2007), „Науковий простір Європи 2008” (Дніпропетровськ, 2008), „Efektivni Nastroje Modernich VED – 2008” (Дніпропетровськ, 2008); на двох всеукраїнських конференціях: „Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2005), „Мови у відкритому суспільстві” (Чернігів, 2005); на одній міжвузівській конференції: „Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур” (Донецьк, 2004); на фахових колоквіумах докторантів

інституту германістики Клагенфуртського університету (Австрія, 1997-1998); на семінарах кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у дев'яти одноосібних та у двох у співавторстві статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та шістнадцяти (з них у тринадцяти одноосібних) матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація (основний обсяг – 179 с., загальний обсяг – 222 с.) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списків використаних джерел (333 позиції), лексикографічних (11 позицій) та ілюстративних (32 позиції) джерел, 11 сторінок додатків. У додатках подано 8 зведеніх таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір та актуальність теми дисертації; зазначено зв'язок теми дослідження з науковою проблематикою установи, в якій виконано роботу; висвітлено її наукову новизну; описано матеріал та методи дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; сформульовано мету та завдання; окреслено теоретичне значення, практичну цінність отриманих результатів та форми їх апробації; сформульовано основні положення, що виносяться на захист; вказано публікації, які відображають основні положення дисертації.

Перший розділ „Розвиток учнівської мови та її одиниці” з'ясовує загальнотеоретичні питання, пов'язані з учнівською мовою, звуковою системою мови та зв'язком „звук–зміст”, тобто подає розвиток учнівської мови та звукової системи мови, зв'язок між звучанням слова і значенням цього слова, про символіку звуків мови і методи їх дослідження.

У контексті існування різних форм семантичного вияву звука розглядаємо дитяче лепетання як своєрідну мову звуків, звукосполучень, вигуків, що несуть смислове навантаження. На початковому етапі розвитку звуки дітей довільні, беззмістовні, ґрунтуються на імітації (наслідуванні), потім вони стають значущими, викликаючи певні реакції: обурення, задоволення, біль, голод тощо. Звук у дитячому лепеті досліджено від щонайпершого крику народження, кричання до звукових сполучень вокалізованого характеру, до яких незабаром приєднуються приголосні звуки, утворюючи різні комбінації, до ономатопеїчних вигуків і перших слів. Усі ці звукотворчі елементи мають змістовий характер.

Звуки в музиці, літературі (поезії) визначаються також певною змістовністю, значеннєвою функцією. У поезії звуки слів отримують свою мелодійність, а звуки музики, інтернаціональні за

характером і сприйняттям, викликають словесне емоційно-експресивне оформлення.

Найактуальніша ланка психолінгвістичних досліджень – проблема звукосимволізму (ЗС), існування різних форм фонетичного значення – пройшла складний, суперечливий шлях від містичних поглядів на існування магічного зв'язку між словом–звуканням–значенням до наукових обґрунтувань. На основі неоднакових тлумачень значень звуків у різних мовах створюються цілі системи звукових значень, системи відповідностей звука і кольору. Системи звукоколірних асоціацій голосних демонструють символічні (асоціативні) значення звуків різних мов. Однак такі припущення, що ґрунтуються здебільшого на спогляданні, спостереженні, порівнянні, не завжди мають наукове підтвердження та доведення (1.1.).

У другому підрозділі розглянуто вчення про звук мови – фонему, яке зазнало істотних змін у своєму розвитку; запропоновано порівняльний аналіз, характеристику та визначення фонеми різними лінгвістичними школами та з'ясовано їхнє ставлення до „zmістовності” звука. І. Бодуен де Куртене, основоположник цього вчення, представляє фонему в трьох аспектах: психологічному, диференційному та морфологічному. Московська і ленінградська школи лінгвістики, Празький фонологічний гурток продовжують розробляти перші два аспекти у визначенні І. Бодуена де Куртене, а морфологічне положення стає основою морфофонології М.С. Трубецького і генеративної фонології США. Крім Празької школи, структурна лінгвістика представлена гlosематикою (датський варіант структурної лінгвістики) та дескриптивною лінгвістикою (американський структуралізм), які неоднаково трактують поняття фонеми і по-різному ставляться до семантичного вияву звука (1.2.).

У процесі вивчення явищ фonosemantики (ФС) описано звукову систему мови, фонетичні елементи, серед цих елементів – фонеми, фонетичні ознаки та звукосимволічні комплекси розглядаємо приголосні фонестеми безпрефіксальних слів початку слова; запропоновано аналіз виникнення, формування і розвитку вчення про фонестему, яке досліджує не проблему співвідношення „звук–zmіст”, а „звукосполучення–zmіст” і розглядає підходи до вивчення початкових фонестем у різних мовах.

Представлено різні позиції, тлумачення поняття фонестеми щодо її структурно-семантичної характеристики. Фонестему розглянуто і на фонемному, і на морфемному рівнях, і як міжрівневу „проміжну” між фонемою і морфемою одиницею, і як сполучення фонем. Фонестему називають „кореневотворчою морфемою”, „ядром кореня”, „афективною морфемою”, „збігом фонем”, „особливим різновидом морфем”, „фонемним сполученням, що за zmістом є семою”, „символом”, „моделлю”, „мовним квантром”, „субморфемним диференціалом”, „психоморфою”, „фонемною комбінацією”, „фонетичним комплексом”, „біфоном” тощо (1.3.).

Схарактеризовано також науку, що займається вивченням проблеми „звук–zmіст”, –

фоносемантику та проаналізовано основні складники звукозображеності: звуконаслідування, звукосимволізм та поєднання його із синестезією. Наведено основні положення, визначення, характеристики кожного з цих понять. Особливу увагу приділено вивченю ЗС, понять фонетичного значення, фонетичної мотивованості і конотативного значення та одному з основних принципів ФС – принципові недовільності мовного знака (1.4.).

На ґрунті вивчення даного питання запропоновано робоче визначення фонестеми. *Фонестема* є проміжною (міжрівневою) між фонемою і морфемою одиницею системи вираження звукової мови (тобто ФС), яка за своєю формою є повторюваним дво- і трифонемним сполученням в анлауті, а за своїм змістом наближається до семи (виконує роль семи), тобто асоціюється з певним значенням за відсутності морфологізації іншої частини словоформи.

У заключному підрозділі (1.5.) сформульовано й проаналізовано основну методологію дослідження, використану в роботі.

Другий розділ дисертаційної роботи „*Об’єктивні та суб’єктивні символічні значення початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові*” присвячено детальному вивчення об’єктивної та суб’єктивної звукозображеності, розглянуто об’єктивний і суб’єктивний ЗС та поетапне експериментальне вивчення суб’єктивного ЗС і поєднання дослідження об’єктивного звукосимволізму з експериментально-статистичними даними (2.1.).

Наше дослідження передбачає розгляд звукозображеного процесу в комплексі. Відповідно подано об’єктивну та суб’єктивну звукозображеність початкових кореневих приголосних фонестем. Об’єктивні фоносемантичні властивості звукосполучень досліджено на матеріалі тлумачних словників Дудена, Г. Варіга, встановлено статистично значущі результати за шкалами „сила”, „активність”, „оцінка” та подано залежність досліджуваних слів від їх частотного, морфологічного, стилістичного і семантичного потенціалів. При аналізі тлумачень досліджуваної лексики беремо до уваги не лексичну семантику, а ознакову та використовуємо метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, за яким вимірюємо конотативне значення слова, що його характеризують три основні параметри, з огляду на три незалежні чинники: *оцінку, силу* й *активність*. Суб’єктивні символічні значення встановлено шляхом проведення експериментальних досліджень, одержання статистично вагомих результатів. При цьому враховано також функціонування початкових приголосних фонестем у текстах мінорної та мажорної тональності.

За даними дослідження об’єктивної фонетичної умотивованості лексем з відповідними початковими фонестемами (усього 29) і їх тлумачень за методикою компонентного аналізу словникових дефініцій та оцінювання за шкалами *сили, активності, оцінки*, а також проведення статистичної обробки отриманих результатів доходимо висновку, що в розглянутих лексемах існує

певний статистично значущий фонестемно-семантичний зв'язок. Так, фонестеми br-, ſl-, ſv- оцінено за трьома шкалами як „слабкий, повільний, неприємний”, а фонемні сполучення dr-, kn-, ſtr- означають „сильний, швидкий, неприємний”, і лише одна фонестема pfl- характеризується як „щось сильне, повільне, приємне”, а двофонемне сполучення tr- визначається набором семантичних компонентів „сильний, повільний, неприємний”. Двосемантичні елементи статистично значущого зв'язку демонструють фонестеми pr-, ſr-, ſt- („сильний, неприємний”), bl-, fl-, kl-, pl- („слабкий, приємний”), gr-, tsv- („швидкий, неприємний”), ſm- („повільний, неприємний”), ſn- („слабкий, повільний”), gl- („сильний, приємний”), ſpr- („сильний, швидкий”). Одна семантично значуча ознака притаманна фонестемам fr- sk- ſpl- („швидкий”), kr-, ſр- („неприємний”), gn- („приємний”), kv- („сильний”). Лише фонемне сполучення pfr- через незначну кількість відповідних лексем не показує статистично вагомих результатів за жодною шкалою.

Оцінюючи ступінь фонестемно-семантичного зв'язку, варто зауважити, що найвищий потенціал за шкалою *сили* із семантичним елементом „слабкий” має фонестема ſv-, а із семантичним елементом „сильний” – pr-. Найвищий показник за шкалою *активності* із семантичною одиницею „повільний” дає фонемне сполучення tr-, а „швидкий” – gr-. Крім цього, фонестема tr- демонструє найвищий потенціал „неприємного” за шкалою *оцінки*, а семантичний елемент “приємний” фіксується з найвищим результатом для фонестеми kl-.

Початкові приголосні фонестеми, що містять фонему [l] на зразок bl-, fl-, gl-, kl- ..., характеризуються статистично значущою семантичною ознакою „приємний”, а фонестеми з фонемою [r], як-от: br-, dr-, fr-, gr-, pr-, tr-, kr- ... демонструють суттєву ознаку „неприємний” за шкалою *оцінки*. За шкалами *сили* й *активності* спостерігаємо тенденцію статистичної значущості „слабкий”, „повільний” для фонестем з фонемою [l] та ознакове значення „сильний”, „швидкий” для фонестем, що мають фонему [r]. Фонестеми з початковою фонемою [ʃ] на зразок ſl-, ſm-, ſn-, ſr-, ſv-, ſp-, ſpl-, ſpr-, ſt-, ſtr- підтверджують суттєву перевагу статистично значущого семантичного елемента “неприємний” за шкалою *оцінки* через наявність у них провідної фонеми [ʃ], яка має найвищий символічний потенціал і проявляє тенденцію до вираження „негативізму”.

За частотною характеристикою вживання слів з досліджуваними фонестемами встановлюємо, що найвищий символічний потенціал показують фонестеми ſt-, tr-, gr-, fr-, kn-, kv-, ſm-, ſn-. Найбільшу фонетичну вмотивованість мають низько- і високочастотні досліджувані слова.

Аналізуючи залежність фонетичної мотивованості досліджуваної лексики від морфологічного статусу слова, доходимо висновку, що ступінь звукозображеності ознакових слів порівняно з предметними вищий, хоча кількісна характеристика демонструє зворотне, а саме: з-поміж досліджуваної лексики 3345 одиниць складають іменники, удвічі менше зафіксовано прикметників і дієслів (відповідно 1634 і 1599 одиниць). Додатковий статистичний аналіз

підтверджив, що найбільш символічно активними є дієслова та прикметники, а іменники є найменш символічно активними.

Досліджуючи стильову характеристику фонестемної лексики, встановлюємо суттєву перевагу маркованої, стилістично позначеної лексики над немаркованою, „нейтральною”. Більше того, лексика, що належить до розряду з маркуванням „розмовна”, тобто до так званого розмовного реєстру, дає статистично значущі дані порівняно з іншими стилями (високий, урочистий, фамільярний, брутальний, жартівливий, іронічний, архаїзуючий, образний, піднесений тощо). Тому найбільшу фонетичну вмотивованість фонестемна лексика має в розмовному стилі.

При розподілі досліджуваної лексики за семантичними підкласами на основі компонентного аналізу виокремлюємо лексико-семантичні групи, дляожної з яких визначаємо фонестемно-семантичні зв'язки та встановлюємо статистично вагомі результати шляхом математичної обробки одержаних результатів. З розглянутих фонемних сполучень в анлауті 26 фонестем проявляють статистично значущі зв'язки з 329 семантичними компонентами. Усю досліджувану фонестемну лексику поділено на 12 підкласів, з-поміж яких найбільш інтенсивна кореляція „фонестема–зміст” виявена в підкласах слів, що позначають „рух”, „розмір, форму, якість”, „звук”, „якості людини, риси характеру”, „чуттєве сприйняття, емоції”, „мовленнєву діяльність”, „світло”, „колір” (2.2.).

Суб'єктивні символічні значення фонестем досліджено шляхом проведення психолінгвістичних експериментів щодо встановлення існування символічного зв'язку фонестем у початковій позиції слова з певними значеннями та одержання статистично значущих підтверджень. Стимулом обрано звукографічний психічний образ у вигляді транскрипційних знаків, оцінювання проведено за шкалами *сили* („слабкий – сильний”), *активності* („повільний – швидкий”), *оцінки* („неприємний – приємний”) за п'ятибалльним виміром „семантичного диференціалу”, а матеріалом для експерименту послужили 25 фонестем початкових приголосних німецької мови. Інформантами виступили студенти-германісти (носії німецької мови) Клагенфуртського університету (25 інформантів) та слухачі мовних курсів в місті Філласі (25 інформантів), для яких німецька мова є рідною (Австрія). Інформанти працювали з анкетами та інструкціями.

Отримані внаслідок експериментів дані (оцінки, виставлені інформантами, підсумовано, і для кожного семантичного розряду встановлено середньоарифметичну величину) свідчать про існування певних закономірностей у взаємозв'язку „форма–зміст”, „звук–значення”, „фонестема–поняття”, які викликають у інформантів близьке (однакове) асоціативно-symbolічне сприйняття за шкалами *сили*, *активності*, *оцінки*.

Результати обох експериментів показали, що найвищий символічний потенціал „слабкого”, за шкалою *сили*, притаманний фонестемам fl-, gl- (пор. лексеми: *flau*, *Flaum*, *flach*, *flackern*, *Flocke*,

flirren, flüstern, Flöte...; gleiten, glimmern, glatt, gleich...), а найвищий ступінь ознакового компонента „сильний” мають фонестеми ſr-, fr- (schrecken, schreien, Schreck, schreiten, schrecklich...; Frost, frech, fremd, frieren, frisch). Символічне значення „чогось повільного”, за шкалою активності, характерне для сполучень фонем br-, ſv-, pfl-, ſl-, pl- (Brei, schwach, Pflanze, schlafen, schleichen, schleppen, plagen, Plauderei...), а значення „швидкого” закріплюється за фонестемами sk-, pr-, ſp-, ſpr-, dr-, ſtr-, ſt-, gr-, fr-, kn- (Skizze, pressen, Spiel, springen, dringen, Strom, stechen, greifen, frieren, knipsen...). До речі, характерною особливістю фонестем, що асоціюються із символічною значущістю „слабкий”, „повільний”, є часте повторення фонеми [l], тоді як фонестеми з фонемою [r] інформанти пов’язали з поняттями „сильний”, „швидкий”.

Найвищий символічний потенціал „неприємний” мають фонестеми gr-, kr- (пор. лексеми: *grau, greifen, krank...*), а значення „приємний” з найбільшим його показником ілюструють фонемні сполучення fl-, gl- (*fliegen, flockig, flimmern, Glück...*) за шкалою *оцінки*. Істотною є також кількісна перевага фонестем, що містять фонеми [r] і [ʃ] і асоціюються у інформантів з поняттям „неприємний”, а символічне значення „приємний” притаманне фонестемам з фонемою [l].

За даними обох експериментів, фонестеми fr-, gr-, pr-, ſt-, ſtr- асоціюються у інформантів з поняттями „сильний, швидкий, неприємний”, значення „слабкий, швидкий, приємний” символізує фонестема bl-. Фонестеми br-, ſl- виявляють також тризначне асоціативне сприйняття „чогось слабкого, повільного, неприємного”, а значення „сильний, повільний, приємний” виражає сполучення pfl-, тоді як pl- – „слабкий, повільний, приємний”. Двозначну символічну функцію мають фонестеми: gl-, fl- („слабкий, приємний”); kr-, ſr-, tsv- („сильний, неприємний”); dr-, ſp- („швидкий, неприємний”), sk- ſpr- („сильний, швидкий”), ſv- („слабкий”, „повільний”). І лише одна символічна функція є спільною для таких фонестем: kn- „швидкий”, ſn- „слабкий”, ſm-, tr- „сильний” (2.3.).

Порівнюючи результати вивчення об’єктивної і суб’єктивної звукозображеності досліджуваних фонестем, доходимо висновку, що сполучення фонем gl- („приємний”), fr-, sk- („швидкий”), kr-, ſp-, tsv- („неприємний”), tr- („сильний”), ſn- („слабкий”) демонструють одне спільне значення у взаємозв’язку „фонестема – зміст”. Двозначна символіка притаманна фонестемам bl-, pl-, fl- (“слабкий, приємний”), gr-, dr-, kn- („швидкий, неприємний”), pr-, ſr-, ſt- („сильний, неприємний”), ſpr- („сильний, швидкий”). Тризначні символічні функції характерні для фонестем br-, ſl-, ſv- (“слабкий, повільний, неприємний”), ſtr- („сильний, швидкий, неприємний”), pfl- („сильний, повільний, приємний”) (2.4.).

Розглянувши шкалу *оцінки*, дослідженну методами суб’єктивного та об’єктивного звукосимволізму, підтверджуємо встановлену суттєву перевагу фонестем з фонемою [l], що позначають ознаку „приємну”, а фонестеми з фонемою [r] та початковою провідною фонемою [ʃ]

проявляють тенденцію до символізації „неприємного”.

Третій розділ „Функціонування початкових приголосних фонестем у різномотивних творах німецькомовної літератури” присвячено розгляду вживання тих чи інших фонемних сполучень на початку слова в „мінорних” та „мажорних” текстах для подальшого виокремлення відповідних фонестемних рядів, які, на нашу думку, також сприяють мінорно-мажорному настрою твору.

Досліджуючи лексеми з початковими приголосними фонестемами у різномотивних творах німецької та австрійської літератури, вивчаючи співвідношення їх вживання в тому чи іншому творі, встановлюємо закономірність їх появи, кількісної і якісної переваги одних фонестем над іншими, що також зумовлює мінорність чи мажорність сприйняття.

При розподілі текстів мінорної та мажорної тональності ми спиралися загалом на методику З. Ертеля (вивчення звукосимволічних властивостей тексту: розподіл приголосних на „сильні” і „слабкі” у листах відомих діячів XIX ст.) та частково використовували методику О.П. Журавльова (дослідження символіки звуків у поетичному мовленні). „Мінорність” чи „мажорність”, на наш погляд, обумовлена задумом автора, сюжетною канвою твору, його тематикою, ідеєю та впливом на читача; змалюванням у творі „сумного, трагічного” чи „веселого, радісного”. Щоб уникнути суб’єктивізму, ми спиралися на критичну літературу щодо характеристики обраних для аналізу творів, на основі чого згрупували твори на „мінорні” і „мажорні”, з огляду на висновки експертів – критиків (3.1.).

Аналіз творів В. Бределя щодо вживання в них безпрефіксальних слів з досліджуваними початковими фонестемами та встановлення певних фонестемно-лексико-семантических характеристик підтверджив кількісну та якісну перевагу фонестем, що містять фонему [r], над фонестемами, що мають фонему [l], шляхом статистично значущих результатів при обчисленні критерію χ^2 і коефіцієнта взаємної спряженості К. Порівнявши частоту вживання парних біномів між собою (bl-br, fl-fr, gl-gr, pl-pr, ſpl- ſpr), виявляємо більшість фонестем з фонемою [r]. Біном kl-kr демонструє певний зв’язок, який, однак, є несуттєвим (бо $\chi^2 < 3,87$), а біном ſl-ſr, маючи статистично суттєвий χ^2 і коефіцієнт К, підтверджує, навпаки, той факт, що слів із початковим ſl- більше, ніж ſr-. Дослідивши лексико-семантичний зв’язок слів, частота вживання яких більша 20, доходимо висновку, що лексеми з фонестемами, що містять фонему [r], мають негативний семантичний потенціал, а фонестеми з фонемою [l] містять позитивний або нейтральний зміст ($\chi^2 = 24,17$; $K = 0,41$). За своїм змістом, темою, засобами її розкриття, за гостротою проблематики аналізовані твори належать до творів мінорної тональності, в яких зображене трагічне, проблемне, конфліктне. Окрім цього, негативізм „мінорних” творів підсилюють лексеми з фонестемами з фонемою [r] негативного характеру ($\chi^2 = 17,41$; $K = 0,35$).

Дослідження мінорних за своїм характером творів різних авторів (Л. Фейхтвангера, Г. Манна,

Л. Ренна) показало існування закономірної *кількісної* переваги лексем з початковими фонестемами з фонемою [r], підтвердило цю ознаку і в парних (біномних) рядах відповідних фонестем, продемонструвало винятковість помітної переваги фонестеми ſl- над фонестемою ſr- у біномі ſl-ſr (тобто є протилежним до переваги фонеми [r] над фонемою [l] у творах мінорного характеру) внаслідок впливу мінорно асоціативної фонеми [ʃ]. Виходячи з якісної характеристики досліджуваних початкових фонестем з фонемами [r], [l], доходимо висновку, що лексеми з домінувальними сполученнями з фонемою [r] у досліджених творах мінорної тональності мають здебільшого негативну конотацію, а фонема [l] у фонестемах трапляється в словах з нейтральним, рідше негативним відтінком значення ($\chi^2=9,75$; $K=0,19$).

Отже, встановлено не лише кількісну, але й якісну перевагу у творах „мінорного” мотиву конотаційно негативних лексем з початковими приголосними фонестемами, що містять фонему [r], над фонестемами з фонемою [l] різного семантичного навантаження.

Подальший аналіз не лише прозових творів німецької літератури, але й поетичних творів різномотивного складу (Г. Гейне – рання лірика *мажорного* мотиву, Х. Моргенштерн – поезія *мінорного* мотиву) підтверджує, що:

- у текстах мінорної тональності переважають початкові фонестеми з фонемою [r], а у поетичних творах мажорної тональності кількісну перевагу мають фонестеми з фонемою [l] ($\chi^2=441,30$; $K=0,16$);
- порівняння фонестем між собою в „мінорі” і в „мажорі” (за однакового обсягу вибірки) дає значну перевагу „[r] – в мінорі”; „[l] – в мажорі” ($\chi^2=187,73$; $K=0,13$);
- досліджувані фонестеми з провідною початковою фонемою [ʃ] мають підвищену частоту у текстах мінорної тональності порівняно з мажорною ($\chi^2=24,17$; $K=0,04$);
- безпарні фонестеми типу dr-, tr-, ſm-, ſn-, ſv-, ſp-, ſt-, tsv-, pfl- (за порівнянням їх між собою в „мінорі” і в „мажорі”) показують статистично значну перевагу фонестем з фонемою [l] в „мажорі” та фонестем з фонемами [r], [ʃ] в „мінорі” ($\chi^2=143,06$; $K=0,13$);
- домінування „[r], [ʃ] – в мінорі, а [l] – в мажорі” констатуємо не лише на кількісному, але й на якісному рівнях при дослідженні фонестемно-лексичного зв’язку;
- „мінорний” мотив формується фонемою [r] з „негативним” семантичним навантаженням ($\chi^2=14,73$; $K=0,40$), а „мажорний” передається „позитивно значущою” фонемою [l] ($\chi^2=31,46$; $K=0,67$), що входить у досліджувані фонестеми;
- „мінорне” [ʃ] (фонестеми з провідною фонемою [ʃ] у текстах мінорної тональності) з негативним семантичним потенціалом суттєво переважає „мажорне” [ʃ] ($\chi^2=5,39$; $K=0,33$) (3.2.).

Триетапне дослідження різномотивних творів австрійської літератури, представлене прозовими творами І. Бахманн, Г. фон Гофманнсталя, А. Шнітцлера, Е. Єлінек, Р. Музіла, а також двоетапне

дослідження поетичних творів, представлене лірикою І. Бахманн, Г. фон Гофмансталя, Е. Єлінек, Г. Тракла, О. Рота, В. Руднігера, доводить залежність уживаної лексики з досліджуваними фонестемами з певним семантичним навантаженням від належності твору до „мінорного” чи „мажорного” мотивів. Зокрема, у творах різних жанрів з *мінорним* мотивом переважають фонестемні слова з початковими сполученнями приголосних, які включають фонему [r] та провідну фонему [ʃ] і мають „негативний” семантичний показник, підкреслюючи у зображені твору „щось трагічне, сумне, печальне”. Слова з початковими фонестемами з фонемою [l] у цих творах мають значення, що містять симу „нейтральної”, „позитивної” (іноді „негативної”) оцінки і складають меншість у кількісному співвідношенні. А у творах *мажорної* тональності, навпаки, переважають слова зі сполученням приголосних, що містять фонему [l] і з семантичними компонентами, які мають „позитивне” сприйняття для зображення „чогось веселого, радісного, комедійного”. Лексеми ж з фонестемами з фонемою [r] складають тут меншість і мають здебільшого „нейтральне” значення.

Безпарні фонестеми з фонемами [r], [ʃ] за порівняння частоти їх вживання у творах мінорної та мажорної тональності трапляються частіше у „мінорному” мотиві, мають здебільшого негативний відтінок значення і цим також підсилюють мінорність тексту.

Розглянувши суттєвість вживання певних біномів у різномотивних творах, відзначимо, що не завжди спостерігається перевага відповідної конкретної фонестеми. Однак на загальному рівні враховуючи весь фонестемний склад, який містить фонеми [r], [l], [ʃ], підтверджено закономірність: [r], [ʃ] > в „мінорі”, [l] > в „мажорі”. Це твердження статистично доведено кількісно і якісно (враховуючи семантику досліджуваної лексики частого вжитку). Так, порівнюючи на семантичному рівні “негативні” [l] і [r] у „мінорі” з „позитивними” [l] і [r] у „мажорі” через χ^2 і коефіцієнт K, констатуємо, що негативне [r] домінує в „мінорі”, а позитивне [l] в „мажорі”. Позитивний результат одержано також при порівнянні в „мінорі” і в „мажорі” негативних за змістом слів, які містять у початкових фонестемах фонему [r], цей результат підтверджує, що мінорність спричинює домінанта негативного [r] (проза: $\chi^2=32,07$; K=0,59; поезія: $\chi^2=4,69$; K=0,05). Мажорність, навпаки, зумовлюється перевагою позитивної [l] (проза: $\chi^2=9,04$; K=0,40; поезія: $\chi^2=19,46$; K=0,52). Порівнюючи вживання в „мінорі” і в „мажорі” фонестем з компонентною фонемою [ʃ] різного семантичного забарвлення, з'ясовуємо, що в „мінорі” „негативізм” фонеми [ʃ] значно вищий (проза: $\chi^2=13,20$; K=0,40; поезія: $\chi^2=11,24$; K=0,39).

Отже, „негативізм” тексту мінорної тональності підтверджує переваги лексем з семантично негативним відтінком значення, що починаються з приголосних фонестем з фонемами [r], [ʃ]. А „позитивізм” у мажорних за тональністю текстах створено домінантою „семантично позитивної” фонеми [l]. Ці твердження мають статистично переконливий характер. Варто відзначити також,

що вірогідність такої закономірності ($[l] > \text{в}$, „мажорі”, $[r], [\dot{f}] > \text{в}$, „мінорі”) є не обов’язковою для кожного бінома загалом чи окремих фонестем зокрема і встановлена статистично з урахуванням усього фонестемного масиву (3.3.).

Вивчення проблеми фonoносемантики, фонетичної умотивованості та семантичного потенціалу звука є важливим як у практичному, так і в загальнотеоретичному плані, оскільки торкається низки актуальних питань щодо умотивованості одиниць мови, їх функціонування у процесі мовного спілкування.

ВИСНОВКИ

Проблема символічних і функціональних властивостей початкових звукосполучень посідає важливе місце у сучасній фonoносемантиці. І ці властивості можуть бути вивчені за допомогою психолінгвістичних і статистичних методів на матеріалі словникового складу і текстів.

Об’єктивну вмотивованість фонестемної лексики в анлауті досліджено за методикою компонентного аналізу словниковых дефініцій і встановлено частоту вживання фонестемної лексики за трьома шкалами (*сили, активності, оцінки*). Суб’єктивну фонетичну вмотивованість початкових фонестем вивчено за методикою, яка передбачає оцінювання одного звучання за кількома змістами шляхом проведення психолінгвістичних експериментів з метою встановлення існування символічно-асоціативного зв’язку *фонестема–зміст* та одержання статистично значущих підтверджень. При цьому досліджено функціонування фонестем у мінорно/мажорних текстах.

Досліжені за допомогою компонентної методики *об’єктивні* символічні значення початкових фонестем проілюстрували певний статистично значущий фонетично-семантичний зв’язок. Встановлено, що найвищий потенціал за шкалою *сили* мають фонестеми $\dot{\text{v}}$ - („слабкий”), pr - („сильний”), за шкалою *активності* – фонемні сполучення tr - („повільний”), gr - („швидкий”), за шкалою *оцінки* – фонестеми tr - („неприємний”), kl - („приємний”).

Початкові приголосні фонестеми, що містять фонему $[l]$ (bl -, fl -, pl -, kl), за шкалами *оцінки, сили, активності*, виявляють статистично значущі семантичні ознаки „приємний”, „слабкий”, „повільний”, а фонестеми з фонемою $[r]$ (dr -, pr -, gr -, $\dot{\text{l}}\text{tr}$) підтверджують суттєву перевагу семантичних елементів „неприємний”, „сильний”, „швидкий”. Фонестеми з початковою фонемою $[\dot{f}]$ (типу $\dot{\text{l}}\text{l}$ -, $\dot{\text{l}}\text{m}$ -, $\dot{\text{l}}\text{n}$ -, $\dot{\text{l}}\text{r}$ -, $\dot{\text{l}}\text{v}$ -, $\dot{\text{l}}\text{pr}$ -, $\dot{\text{l}}\text{t}$) ілюструють суттєву ознаку „неприємний” за шкалою *оцінки*.

Внаслідок розподілу фонестемної лексики за частотними, морфологічними, стилістичними, семантичними підкласами у німецькій мові підтверджено, що найбільш символічно активними є дієслова і прикметники, а іменники виявилися найменш символічно активними; найчастотнішими у вживанні фонестемної лексики є низько- і високочастотні слова; найвищий потенціал щодо

стильової характеристики має розмовна фонестемна лексика; семантичні підкласи нараховують 329 суттєвих ознак, що зафіковані у фонестемних словах, які означають „рух”, „розмір, форму, якість”, „звук”, „якості людини, риси характеру”, „чуттєве сприйняття, емоції”.

Досліджені за допомогою психолінгвістичного аналізу звукокомплекси мають символічні властивості. Початкові сполучення приголосних корелюють між собою, а отже виявляють подібні символічні значення за другим компонентом сполучення – фонемами [r] та [l]. Експериментально встановлено, що найвищий семантичний потенціал „слабкого” за шкалою *сили* мають фонестеми fl-, gl- (найнижчий – ſn-); найвищий ступінь символічної значущості „сильний” мають фонестеми ſr-, fr-; символічне значення „повільний” за шкалою *активності* найбільш характерне для фонестем br-, ſv-, pfl- ..., а „швидкий” – gr-, fr-, kn- ...; найвищий символічний потенціал „неприємний” мають фонестеми gr-, kr-, а „приємний” – fl- за шкалою *оцінки*.

За результатами аналізу об'єктивної та суб'єктивної звукозображеності досліджуваних фонестем виявлені тризначні символічні функції для фонестем br-, ſl-, ſv- („слабкий, повільний, неприємний”), ſtr- („сильний, швидкий, неприємний”), pfl- („сильний, повільний, приємний”); двозначні – для фонестем bl-, pl-, fl- („слабкий, приємний”), gr-, dr-, kn- („швидкий, неприємний”), pr-, ſr-, ſt- („сильний, неприємний”), ſpr- („сильний, швидкий”), та одне спільне значення мають фонестеми gl- („приємний”), fr-, sk- („швидкий”), kr-, ſp-, tsv- („неприємний”), tr- („сильний”), ſn- („слабкий”).

Між суб'єктивною та об'єктивною звукозображенальністю існує кореляція. Однак ми твердимо про принципову неможливість їх повного збігу, тому що на дію суб'єктивної звукозображеності в мові мають певний вплив специфічні фонетичні, морфологічні і семантичні чинники.

Порівняльний аналіз текстів мінорної та мажорної тональності (проза, поезія) дозволяє стверджувати, що кожен із видів текстів характеризується підвищеним уживанням окремих сполучень приголосних. Аналізуючи фонестемну лексику з негативними і позитивними відтінками у значеннях, спостерігаємо перевагу одних в „мінорі”, інших в „мажорі”. Варто зазначити, що підвищена частота вживання фонестем може бути зумовлена не тільки явищем звукового символізму, але й частотою вживання певних слів.

У творах *мінорного* мотиву переважають початкові фонестеми з фонемою [r], а в творах *мажорної* тональності перевага надається кількісній більшості фонестем з фонемою [l]. Досліджувані фонестеми з провідною початковою фонемою [ʃ] перевищують свою кількість у творах мінорного колориту порівняно з мажорним.

Домінування „[r], [ʃ] – у „мінорі”, [l] – у „мажорі”” підтверджено не обов'язково для кожного бінома зокрема, а встановлено на загальному рівні з урахуванням усього фонестемного складу досліджуваної лексики з різномотивних текстів.

Фонестеми з фонемами [r], [ʃ] є здебільшого носіями значення з негативним відтінком за шкалою *оцінки* і можуть сприяти формуванню „мінорності” того чи іншого прозового або поетичного твору, а фонестеми з фонемою [l] з домінувальною позитивною конотацією додають „мажорності” сприйняття твору.

Той факт, що слова з початковими кореневими приголосними фонестемами, які містять фонеми [r], [ʃ], мають негативну ознакову функцію, підтверджено при досліженні об'єктивної та суб'єктивної звукозображеності фонестемної лексики, а також за аналізом творів „мінорного” мотиву, що також сприяють їхній „мінорності”. Фонестеми з фонемою [l], навпаки, за своїм символічним значенням є здебільшого „позитивними” за психолінгвістичними експериментами та за аналізом словникового складу; функціонують у творах мажорної тональності, підсилюючи, відповідно, їх „мажорність”.

У перспективі доцільним видається дослідження символічних властивостей фонестем у синхронії та діахронії; комплексне вивчення їх звукосимволічних властивостей в інших мовах (споріднених і неспоріднених); фонетико-семантичне дослідження початкових сполучень приголосних не лише в художній прозі і поезії, а й у публіцистиці чи в феміністичній літературі; дослідження символічних властивостей фонестем у різних текстах, різних літературних періодів (наприклад, поезії ХХ ст.), на матеріалі творів одного автора (наприклад, поезії П. Целана як мінорної лірики) з урахуванням авторського стилю.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Найдеш О.В. До проблеми фонетичного значення в сучасному мовознавстві / Найдеш О.В. // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 2: Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 32–33.
2. Найдеш О.В. До проблеми фоносемантизму у сучасній німецькомовній літературі / Найдеш О.В. // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 27: Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 26–32.
3. Найдеш О.В. Явище фоносемантизму в німецькомовній поезії / Найдеш О.В. // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 41: Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 14–25.
4. Кушнерик В. Об'єктивна фонетична вмотивованість початкових фонестем німецької мови / Володимир Кушнерик, Ольга Найдеш // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка / відп. ред. Лучик В.В. – Вип. 26: Філологічні науки (Мовознавство). – Кіровоград: КДПУ, 2000. – С. 119–129 (дисертантові належить вибір фактичного матеріалу, аналіз семантичної структури й стилістичних властивостей

лексики, обґрунтування висновків).

5. Найдеш О.В. Суб'єктивні тенденції у вивченні символіки початкових фонемних сполучень німецької мови / Найдеш О.В. // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 71: Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 2000. – С. 131–138.
6. Кушнерик В.І. До проблеми фonoсемантичної значенневості фонестем у сучасній німецькій мові / Кушнерик В.І., Найдеш О.В. // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [„Наука і освіта 2002”], (Дніпропетровськ, 5–7 березня 2002 р.) / гол. ред. Шепель Ю.О. – Т. 3: Філологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 20–21.
7. Кушнерик В. До проблеми понять „мажорності” та „мінорності” у мові та літературі / Володимир Кушнерик, Ольга Найдеш // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка / відп. ред. Лучик В.В. – Вип. 48: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: КДПУ, 2003. – С. 108–114 (дисидентові належить вибір фактичного матеріалу, вироблення методики його опису й аналізу, обґрунтування висновків).
8. Найдеш О.В. Явище фonoсемантики в німецькій поезії / Найдеш О.В. // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: матер. II Міжвузів. конф. молодих учених, 12–13 лютого 2004 р. / відп. ред. Каліущенко В.Д. – Донецьк, ДонНУ, 2004. – С. 229–230.
9. Найдеш О.В. До проблеми зв’язку між формою та змістом / Найдеш О.В. // Нова філологія: зб. наук. праць / гол. ред. Манакін В.М. – Вип. 2 (22). – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – С. 81–91.
10. Найдеш О.В. Звукосимволічна значенневість мовного знака / Найдеш О.В. // Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. [“Научный потенциал мира – 2005”], (Дніпропетровськ, 19–30 вересня 2005 р.: тези допов.) / відп. ред. Біла К.О. – Т. 18: Філологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 29–32.
11. Найдеш О.В. Значимість звука: звуки дитячого лепету / Найдеш О.В. // Матеріали Підсумкової міжнародної наук.-практ. конф. [„Наука: теорія і практика”], (Дніпропетровськ, 20 липня – 5 серпня 2005 р.: тези допов.) / відп. ред. Ворошилов А.С. – Т. 31: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 43–46.
12. Найдеш О.В. Значимість звука: звук у музиці, літературі, поезії / Найдеш О.В. // Мови у відкритому суспільстві: матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конференції, 14–15 жовтня 2005 р.: тези допов. / відп. ред. Колесник О.С. – Чернігів: Віт-сервіс. – 2005. – С. 31–33.
13. Найдеш О.В. Об’єктивні і суб’єктивні тенденції у вивченні звукозображеності / Найдеш О.В. // Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. [„Динаміка наукових досліджень – 2005”], (Дніпропетровськ, 20–30 червня 2005 р.: тези доповід.) / гол. ред. Шепель Ю.О. – Т. 58: Теоретичні

- та методологічні проблеми дослідження мови. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 36–38.
14. Найдеш О.В. Ретроспективний погляд на основні методи дослідження мови й одиниць мовної системи / Найдеш О.В. // Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. [„Образование и наука без границ 2005”], (Дніпропетровськ, 19–27 грудня 2005 р.: тези допов.) / відп. ред. Біла Є.А. – Т. 22: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 24–26.
15. Найдеш О.В. Фоносемантичні властивості початкових сполучень фонем в німецькій мові / Найдеш О.В. // Мова і культура: наук. шорічний журнал / гол. ред. Д.С. Бураго. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Т. 3, ч. 2: Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – вип. 8. – С. 96–99.
16. Найдеш О.В. Явище фоносемантизму в поетичних творах / Найдеш О.В. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник праць та доповідей Всеукраїнської наукової конференції, 12–13 травня 2005 р. / відп. ред. Каплун В.Г. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 42–45.
17. Найдеш О.В. Явище фоносемантизму в прозових творах / О.В. Найдеш // Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу: збірник наук. праць / гол. ред. Денисенко С.Н. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 133–134.
18. Найдеш О.В. Явище фоносемантизму в сучасній німецькій мові (на матеріалі консонантних сполучень) / Найдеш О.В. // Функціоналізм як основа лінгвістичних досліджень: матеріали XII Міжнародної конференції з функціональної лінгвістики, 3–7 жовтня 2005 р.: збірник наук. доп. / відп. ред. Рудяков А.Н. – Ялта, 2005. – С. 232–233.
19. Найдеш О.В. Звукозображеність мови: звуконаслідування, звукосимволізм, синестезія / Найдеш О.В. // Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. [„Дні науки 2006”], (Дніпропетровськ, 17–28 квітня 2006 р.: тези допов.) / відп. ред. Біла К.О.– Т. 18: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 30–32.
20. Найдеш О. Фонетико-семантичні особливості німецької мови (на матеріалі початкових фонемних сполучень) / Ольга Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 290: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 21–34.
21. Найдеш О. Фонетична вмотивованість і семантичний потенціал фонестемної лексики німецької мови / Ольга Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 339–340: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 207–222.
22. Найдеш О. Фонетична вмотивованість і стилістичний статус фонестемної лексики / Найдеш О. // Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес: матер. II міжнар. наукової конф., 20–21 квітня 2007 р. / гол. ред. Михайленко В.В. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. –

С. 239–242.

23. Найдеш О.В. Фонетична вмотивованість і частотність фонестемної лексики / Найдеш О.В. // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: матеріали VI міжнародної наук. конф., 1 лютого 2007р.: тези допов. / гол. ред. В.Г. Пасинок. – Харків: Константа, 2007. – С. 236–238.
24. Найдеш О. Розподіл фонестемної лексики за морфологічними підкласами / Ольга Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 407: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 154–162.
25. Найдеш О. Фонетико-семантичні зв'язки початкових приголосних сполучень [fl-fr] в німецькій мові / Найдеш О., Костюк Ю. // Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [„Науковий простір Європи 2008”], (Дніпропетровськ, 15–30 квітня 2008 р.: тези допов.) / гол. ред. Милко Тодоров Петров. – Т. 15: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Софія: „Бял ГРАД – БГ” ООД, 2008. – С. 70–74.
26. Найдеш О. Фонетична вмотивованість та частотно-стилістичний і морфологічний статуси слів з фонестемами [fl-fr] / Найдеш О., Костюк Ю. // Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [„Efektivni Nastroje Modernich VED – 2008”], (Дніпропетровськ, 3–15 квітня 2008 р.: тези допов.) / гол. ред. Зденик Чернак – Т. 11: Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Praha: Nauka i osvita, 2008. – С. 27–30.
27. Найдеш О. Об'єктивний звукосимволізм фонестемної лексики німецької мови / Ольга Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Вип. 431: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2009. – С. 94–111.

АНОТАЦІЯ

Найдеш О.В. Символічні властивості початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2009.

Дисертація присвячена дослідженню символічних властивостей початкових сполучень приголосних у сучасній німецькій мові.

У роботі вперше за допомогою психолінгвістичних, структурних і квантитативних методів здійснено комплексний аналіз символічних значень німецьких початкових сполучень приголосних у мові та символічних функцій цих фонемних сполучень у тексті.

У дисертації подано об'єктивні та суб'єктивні тенденції у вивчені звукозображеності. Об'єктивні символічні властивості звукосполучень фонестемної лексики досліджено за

допомогою компонентної та статистичної методики; здійснено розподіл фонестемної лексики за частотними, морфологічними, стилістичними і семантичними підкласами. Суб'єктивні символічні значення початкових звукосполучень установлено за допомогою психолінгвістичних методів, шляхом проведення експериментальних досліджень з носіями мови.

Запропонований „мінорно/мажорний” поділ поетичних і прозових творів німецькомовної літератури слугує виявленню певних закономірностей уживання у тому чи іншому мотивному творі відповідних фонестемних рядів, що також сприяє посиленню мінорної чи мажорної тональності тексту.

Ключові слова: фоносемантика, фонетична мотивованість, фонестема, звуковий символізм, об'єктивні і суб'єктивні символічні значення, фонестемна лексика, „мінорний” і „мажорний” мотив, мінорна/мажорна тональність.

АННОТАЦИЯ

Найдеш О.В. Символические свойства начальных сочетаний согласных в современном немецком языке.– Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. – Черновцы, 2009.

Диссертация посвящена исследованию фоносемантики в современном немецком языке на материале начальных сочетаний согласных.

Работа состоит из предисловия, трёх разделов и основных выводов.

Первый раздел представляет собой теоретическое введение в исследование. В нём рассматриваются положения о значимости звука, о взаимосвязи звучания слова с его содержанием; анализируются различные подходы к пониманию фонемы, фонестемы (начальные сочетания согласных), звукоизобразительной системы языка; рассматриваются понятия звукоподражания, звукового символизма и синестезии, субъективный и объективный звукосимволизм, основные принципы фоносемантики и основные методы ее исследования.

Во втором разделе проводится анализ объективных и субъективных тенденций в изучении звукоизобразительности, исследуется соотношение фонетической мотивированности (ФМ) и частотных, морфологических, стилистических и семантических подклассов фонестемной лексики в анлауте; излагаются результаты психолингвистических экспериментов и статистической обработки полученных данных; устанавливаются символические значения исследуемых фонестем.

В третьем разделе анализируются произведения немецкой и австрийской литературы (проза и поэзия) минорной и мажорной тональности, устанавливаются закономерности употребления в них

соответствующей лексики, включающей исследуемые фонестемы, констатируется количественное и качественное преобладание фонестем с фонемами [r], [ʃ] (типа br-, gr-, kr-, tr-, dr-, fr-, fm-, fn-, ...) в текстах „минорного” мотива и с фонемой [l] (типа bl-, gl-, kl-, fl-, ...), наоборот, „мажорного”. Данные факты подтверждаются полученными статистически значимыми результатами. Доказано, что рассмотренная лексика с указанными начальными согласными фонестемами также способствует “минорности” или “мажорности” восприятия текста.

Материалом исследования послужили беспрефиксальные слова (простые по морфологической структуре) с начальными согласными фонестемами (всего 29). Источником фактического материала являются толковые словари Дудена, Г. Варига. Исследовано 6578 единиц фонестемной лексики. Другим источником материала послужила выборка из 34 произведений общим объемом 831800 словоупотреблений. При этом проанализировано 100286 словоупотреблений исследуемых лексем. Экспериментальный материал базируется на 18750 ответах-реакциях информантов, носителей немецкого языка.

Проведенное исследование позволяет сделать такие выводы:

- Наибольшей ФМ обладают наиболее и наименее часто употребляемые слова.
- Величина ФМ связана с принадлежностью слова к определенному морфологическому разряду. Наибольшей ФМ в немецком языке обладают глаголы и прилагательные, в меньшей степени – существительные.
 - Связь ФМ и стилистического подкласса исследованной фонестемной лексики обнаруживает существенное преобладание маркированной лексики над немаркированной, наибольший показатель которой проявляется в разговорном стиле.
 - Зависимость ФМ фонестемной лексики от семантического потенциала характеризуется выделением 26 фонестем в анлауте с установлением 329 статистически значимых семантических признаков; наивысшая ФМ зафиксирована в подклассах слов, которые обозначают „движение”, „размер, форму, качество”, „звук”; „качества человека, черты характера”, „чувственное восприятие, эмоции” (всего 12 подклассов).
 - Экспериментально зафиксирован наивысший фонетический потенциал „слабого” по шкале *силы* для фонестем fl-, gl-; наивысший показатель символической значимости „сильный” имеют фонестемы fr-, fr-; символическое значение „медленный” по шкале *активности* наиболее характерен для фонестем br-, fv-, pfl-, fl-, а „быстрый” – gr-, fr-, kn-; наивысший символический потенциал „неприятный” имеют фонестемы gr-, kr-, а „приятный” – gl-, fl-, bl-, pfl- по шкале *оценки*. Более того, фонестемы с фонемой [l] ассоциируются у информантов с понятием „слабый, медленный, приятный”, а фонестемы с фонемой [r] – „сильный, быстрый, неприятный”; фонестемы с ведущей фонемой [ʃ] имеют символическое значение „неприятного”.

- Между данными объективного и субъективного изучения звукоизобразительности исследованных фонестем существует корреляция.
- При исследовании фонестемно–лексической связи в разномотивных произведениях проявляется преобладание фонестем с фонемами [r], [ʃ] в текстах минорной тональности и с фонемой [l] в текстах мажорной тональности. Достоверность закономерности подтверждается качественным и количественным анализом.

Таким образом, при исследовании фоносемантических явлений в немецком языке получены данные, которые существенно дополняют представление о значимости звука.

Ключевые слова: фоносемантика, фонетическая мотивированность, фонестема, звуковой символизм, объективные и субъективные символические значения, фонестемная лексика, „минорный” и „мажорный” мотив, минорная/ мажорная тональность.

ABSTRACT

Naidesh O.V. Symbolic Properties of Initial Consonants Clusters in Modern German. – Manuscript.

Dissertation for the Scholarly Degree of Candidate of Philology. Speciality 10.02.04. – German Languages. – Chernivtsi Yuri Fed’kovych National University. – Chernivtsi, 2009.

The dissertation is dedicated to the study of symbolic properties of initial consonants clusters in Modern German. Psycholinguistic, structural and quantitative research methods employed, the thesis offers, for the first time, complex analysis of symbolic meanings of the German initial consonants clusters in speech and their symbolic functions in text.

The dissertation encompasses objective and subjective tendencies in the study of sound symbolization. Objective symbolic properties of the phonestemic vocabulary clusters are studied by means of componential statistic methods in frequency, morphological, stylistic and semantic subclasses. Subjective symbolic meanings of the clusters are studied with the help of psycholinguistic experimental data obtained from German language informants.

The suggested minor-major grouping of literary works in German helps reveal certain regularities in the use of corresponding phonestemic sequences in this or that motif which stipulate the tone of a text.

Key words: phonosemantics, phonetic motivation, phonestem, sound symbolism, objective and subjective symbolic data, phonestemic vocabulary, „minor” motif, „major” motif, minor/ major tonality.